

Intervenció al jaciment romà del Mas Manolo (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)

EULÀLIA BARRASETAS I ANNA MONLEÓN¹

CONTEXT

Caldes de Montbui està situada al sector central del Vallès, a la vall de la riera de Caldes, en contacte amb la plana del Vallès i la Serralada Pre-litoral.

El municipi gaudeix d'una situació geogràfica privilegiada amb un clima temperat, aigua i deus termals abundants. Un dels elements més característics de la vila són les deus d'aigua clorurada sòdica, litínica i fluorada que aflora a uns 70 °C de temperatura.

La seva situació geogràfica i les seves característiques orogràfiques i geològiques han fet que sigui un indret ocupat des de temps antics per l'home.

Els primers vestigis documentats són les restes d'habitatges a l'aire lliure (el Negrell) i els enterraments en sepultures de fossa (Can Catafau, Bòbila Negrell, Bòbila Bellsolà...), d'època neolítica.

Són nombroses també les restes que coneixem d'època ibèrica, de les quals destacariem el poblat ibèric de la Torre Roja, amb una ocupació que va del segle v al segle I aC.

És envers el canvi d'era quan constatem la presència del centre termal medicinal romà a l'actual plaça del Lleó. Fins a l'actualitat s'han pogut documentar onze piscines que devien conformar el conjunt.

També són nombroses les restes de *villae* ja sigui al barri urbà (pati de l'antic institut) o a les rodalies (Remei, Carerach, Sant Miquel dels Martres, la Vall...).

És al segle I que documentem l'elaboració d'àmfores vinàries Pascual 1 i Dressel 2-4 amb estampilles identificades com a pròpies del municipi.

L'epigrafia estudiada pels professors Mayer i Rodà ens parla de Caldes com d'un *municipium* al segle II dC. És el moment en què es comptabilitza el nombre més gran d'inscripcions epigràfiques, encara que anteriorment trobem el miliari de Mani Sergi datat el 110 aC, que pot pertànyer a la via entre Caldes i Mataró.

1. L'equip d'excavació, sota la direcció de les autores d'aquestes línies, va comptar amb l'ajut de Montserrat Inés i Neus Anglès per al dibuix de camp i la planimetria de gabinet.

SITUACIÓ I INICI DELS TREBALLS

Als afores del municipi de Caldes de Montbui, a l'encreuament de la carretera que va de Caldes a Granollers (C-1415) amb la que va de Palau de Plegamans a Sant Feliu de Codines (B-143) es coneixen des de temps antics restes arqueològiques atribuïbles a l'època romana.

A l'inici dels anys setanta s'esdevingué l'obertura de la carretera, però ateses les circumstàncies de l'època no s'efectuà cap mena de seguiment durant els rebaixos de la variant; no obstant això, foren documentats parcialment, per Llogari Sala i Joan García Nova, dos forns de dimensions reduïdes.

En aquest encreuament, el Servei de Carreteres de la Direcció General d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya projectà un pas a dos nivells. Al final d'octubre de 1992 se n'iniciaren les obres, que afectaven una àmplia zona arqueològica. El Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya rebé l'avis de l'Ajuntament de Caldes de Montbui de l'inici dels treballs.

El solar del jaciment conegut com a Mas Manolo mostrava, a l'inici dels treballs, unes restes arrasades pel conreu i partides per la construcció de la carretera, que, als anys setanta, va desconnectar de manera total i definitiva diverses de les estructures del jaciment. Ens trobarem així amb una extensió d'uns 4.000 metres quadrats amb estructures separades per vies de comunicació o per grans espais sense resultat arqueològic positiu. Així definirem quatre sectors:

Sector 1: És el sector central i engloba bona part de les troballes. És en aquest sector on les ocupacions successives han deixat més clara la seva sobreposició.

Sector 2: Es troba separat del sector 1 per la carretera de Palau a Moià.

Sector 3: Aquest sector, el trobem separat de la part central per un camí antic.

Sector 4: Respecte del sector 1, se'n troba separat per un espai de terreny sense estructures arqueològiques. Aquest sector fou afectat pels treballs d'obertura del carrer Montserrat, i diverses restes presenten un trencament paral·lel al traç del carrer.

DESENVOLUPAMENT DE LES TASQUES ARQUEOLÒGIQUES

La potència de la capa superficial oscil·lava entre els 30 i els 70 centímetres, i calia retirar-la amb màquina per evitar endarreriments innecessaris, ja que, atesa l'extensió del terreny expropiat, esdevenia impracticable la retirada manual de l'esmentada capa.

Cal assenyalar les sis fases sobreposades que trobarem, fet que ens demostra una continuïtat d'ocupació; els materials exhumats ens indiquen un període cronològic extens, que podem englobar entre el segle I i el segle VI. Una constant mantinguda al llarg de tot aquest espai de temps és el caràcter industrial

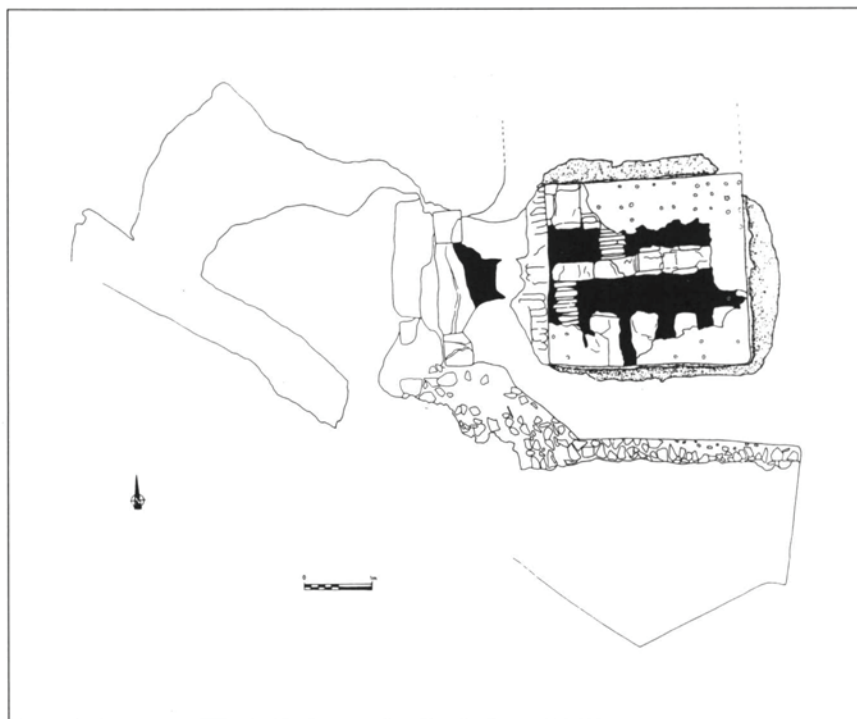

Fig. 1. Planta del forn, amb la cambra anterior i un detall del mur constructiu.

del jaciment, amb indicis d'una forta explotació agrícola de l'entorn així com d'una producció de ceràmica o terrissa destinada a l'emmagatzematge i possiblement al comerç dels productes d'aquesta explotació.

DESCRIPCIÓ DE LES RESTES TROBADES

Les restes trobades corresponen a una explotació industrial. D'una banda, la producció de terrissa, afavorida per la qualitat de les argiles de la zona. Aquesta producció té el testimoni de sis forns, dels quals, per les restes que ens han arribat, només un respon a una intensa activitat comercial. No podem descartar, però, l'existència de més forns dedicats a la producció per al comerç fora dels límits ara excavats o destruïts per al traçat de la carretera.

De l'altra, documentem també una forta activitat econòmica que es devia centrar en la producció agrícola. N'és una mostra el magatzem de *dolia* destinat a contenir els excedents.

PRIMERA FASE

La conformen les restes de tres forns, excavats a les argiles naturals, trobats en un estat de conservació diferent. D'un, només en conservem una petita part de la solera, sense que en puguem definir ni el volum ni la forma. Els altres dos, més ben conservats, presenten la planta gairebé completa.

L'un conserva la totalitat de la planta de factura rectangular sense diferenciar el *praefurnium* de la cambra de foc. L'assentament posterior d'un magatzem de *dolia* el malmeté fins a la base, i se'n conserva una alçària màxima de 20 centímetres.

Proper a aquest forn, localitzàrem un forn de planta circular amb *praefurnium* diferenciat. La cambra de combustió, arrodonida, presenta unes pilatres laterals per sustentar la graella, que ha desaparegut completament, així com la part conformada per la volta de tancament.

Es tracta d'un forn en un bon estat de conservació, de característiques poc habituals, però perfectament classificable dins la tipologia I/b de Ninina Cuomo di Carpio.

Ateses les seves característiques, aquests forns devien ser utilitzats per a la cocció de vaixel·la de taula i de cuina.

El marc cronològic, no el podem apreciar amb exactitud, però els englobàrem dins el segle I dC.

Malgrat que no ha estat localitzat, hem de fer esment de la possibilitat que hi hagi un forn destinat a la producció d'àmfores vinàries de tipologia Pascual 1 i Dressel 2-4, atesa la quantitat de fragments d'aquests tipus amfòrics que hi ha, alguns amb defectes de cocció. La localització d'aquest forn devia ser en un lloc proper però que no ha estat possible de determinar.

SEGONA FASE

Al final del segle I, hi va haver canvis en l'organització de l'espai i es va destinar bona part del que havia de ser el nucli central excavat a un extens magatzem de *dolia*, dels quals ens resten només els forats de les tenalles; només en dos casos hem documentat restes *in situ* de les gerres.

Tenim delimitat el magatzem per tres costats, però desconeixem totalment el límit oest, que es troba fora dels terrenys expropiats.

Aquest magatzem, a l'igual del que trobàrem a la fase següent, demostra que hi havia una producció agrària important, així com, d'una banda, que s'elaborava i comercialitzava aquest producte, i de l'altra, que tenia la capacitat de produir els *dolia* necessaris per a l'emmagatzematge.

El seu funcionament devia arribar fins ben entrat el segle II; d'aquest moment constatem una remodelació total del sector amb un terraplenament i una nova localització de les tenalles.

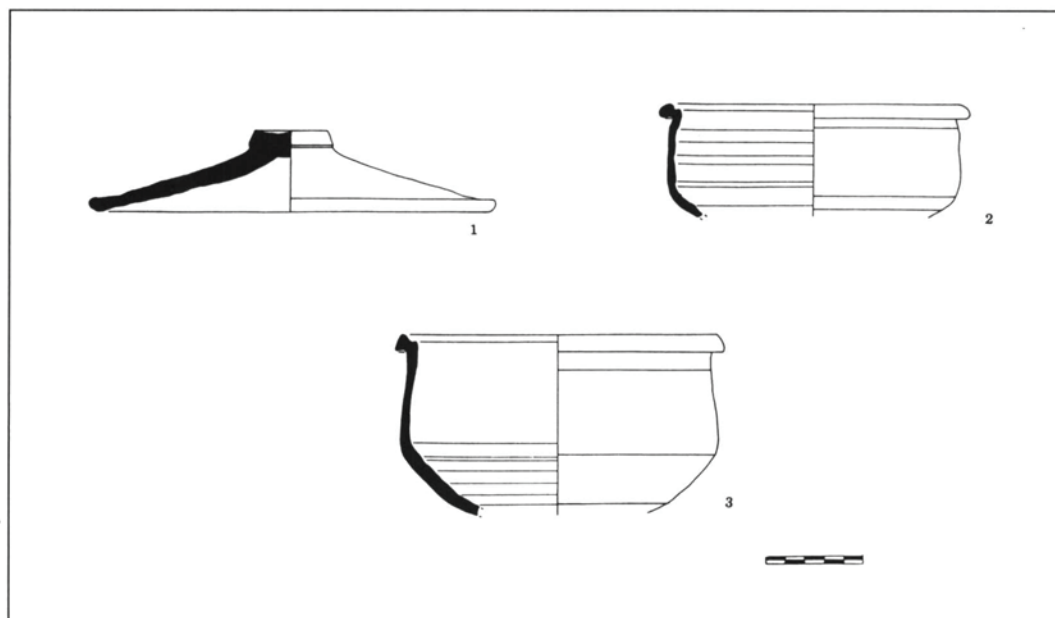

Fig. 2. Ceràmica de producció local imitant produccions africanes. 1. Imitació d'un plat tapadora. 2. i 3. Imitacions de cassoles.

TERCERA FASE

Dels anteriors límits del magatzem abans esmentats només se'n respecta un, la paret de l'est. Els murs del nord i del sud queden obsolets; per la part sud la nova situació dels *dolia* el superarà i en alguns punts els forats per als nous *dolia* el malmeten completament.

No coneixem el nou límit pel sud, però en canvi constatem al nord la construcció d'un nou mur i de tres basaments de columna, de factura rudimentària i desigual, molt proper a aquest nou mur. Connectat amb aquest mur, en localitzarem un altre que devia donar pas a un àmbit molt desdibuixat per l'erosió del terreny.

Pel volum del magatzem, hem documentat unes vuitanta restes d'aquestes grans gerres que, sumades a les de la fase anterior, superen els dos-cents *dolia*. No podem pensar en un emmagatzematge destinat al consum intern d'una vil·la, per tant el comerç d'aquest excedent devia ser la destinació final del producte agrari que s'hi devia guardar. Quant al tipus de productes que contenien, el vi, l'oli o els cereals són els més probables.

En aquesta mateixa fase, a l'altre costat de la carretera actual, localitzarem un forn de planta quadrada i doble nau, que conserva el *praefurnium*, la cam-

bra de foc, tres arcades i part de la graella, així com l'estança anterior que donava accés a l'entrada. Aquest forn, seguint la tipologia establerta per Nina Cuomo, devia ser del tipus II/c.

En aquest costat de la carretera, en trobar-nos en el límit dels rebaixos de màquina, no obrírem la zona en la seva totalitat; per tant, no pot quedar descartada l'aparició de més restes relacionades amb el forn o, fins i tot, la presència d'altres forns.

Per a la construcció del forn procediren a realitzar un gran retall on es construí un sòcol de pedres d'uns 80 centímetres d'alçària, a partir del qual es bastí una paret de tova. Posteriorment, foren construïts les pilastres i el mur divisorí que devien sustentar les arcades realitzades amb pans de tova, barrejats amb fragments de ceràmica que devien fer de cunya; l'estructura devia quedar cuita amb la primera fornada.

La graella devia estar confeccionada a base de capes d'argila, a les quals havien estat practicats petits forats per a la difusió de l'escalfor dins la cambra de cocció.

Les parets del *praefurnium* havien estat bastides amb *lateres*, que encara són visibles a la part baixa de l'entrada. Tant el sòl com les parets havien estat recoberts per diferents capes d'argila refractària, que es devia coure a la primera fornada.

Davant el forn es conserva un retall que devia fer les funcions de cambra anterior.

Les característiques d'aquest forn fan pensar en una producció de volum considerable tant per les mesures com per la quantitat de les peces. Pensem en dos tipus de producció diferent; d'una banda, material de construcció (*tegulae*, *imbrices*, *lateres*) i, de l'altra, vaixel·la de taula i de cuina; destaquen les imitacions de produccions africanes. La pasta d'aquestes peces és molt similar a la de les produccions locals, que podem definir com una ceràmica de pasta vermella, poc depurada, amb vacúols i desgreixant visible. En alguns casos hi ha intents d'imitar la vora fumada i els fons estriats.

Les formes imitades són bàsicament cassoles de vora ametllada, cassoles Lamboglia 10 A i plats tapadora.

La cronologia inicial del forn, marcada pel material amortitzat en la seva construcció, ens situa en ple segle II, i es descarta així la producció d'àmfores. El funcionament de la fase, pel que fa als dos conjunts de troballes, devia arribar fins al segle III.

QUARTA FASE

Fase poc definida composta per diversos murs dispersos amb zones pavimentades amb calç. No podem apuntar cap tipus d'àmbit o d'activitat concreta per a aquesta fase, malgrat que no sembla perdre el seu caràcter industrial.

El material trobat entre la calç dels paviments ens emmarca la fase entre el final del segle III i el segle IV.

CINQUENA FASE

L'element definitori d'aquesta fase és la troballa de tres dipòsits pavimentats amb *opus signinum*.

Malauradament, cap dels tres no ha pogut ésser excavat per complet.

El dipòsit situat més al sud es troba doblement tallat. Des de temps antics, per un retall de la fase posterior i, recentment, per l'obertura del carrer Montserrat. Conserva, de manera fragmentària, dues de les parets, i hi podem observar una bona factura de la mitja canya i de l'arrebossat.

A la part central, en un punt on la sobreposició de les fases queda clarament evidenciada, veiem les restes del paviment d'un dipòsit. Podem atribuir-li dos murs que el devien delimitar, però a l'igual de l'anterior, el trobem retallat per fases posteriors.

El fet de no assentar-se a les argiles naturals, sobre un sòl compacte, devia produir-hi filtracions, ja que trobem diversos paviments sobreposats sense que s'hi pugui documentar cap mena de hiat.

El dipòsit més complet, amb parets conservades fins a una alçada superior al metre, no ha pogut ésser excavat sencer perquè es troba al límit de l'expropiació. Conserva bona part de l'arrebossat del sòl i de les parets, tant a l'interior com a l'exterior del dipòsit.

Proper al lloc, en la zona no expropiada, hi ha una canalització que hi podria tenir relació i que possiblement devia connectar amb les restes d'un canal del mateix tipus localitzat prop del dipòsit sud.

Aquesta fase devia funcionar dins el marc del segle iv.

SISENA FASE

És la darrera fase d'ocupació del jaciment com a tal, en un moment en què gran part de les estructures ja són obsoletes.

En el mateix punt on, en la fase anterior, s'assenta el dipòsit de la part central, en trobem ara un altre fet amb factura totalment diferent als altres. Està construït retallant les argiles naturals, té planta quadrada i una fondària de prop de 2 metres.

Dos retalls de forma vagament arrodonida, situats al sud del sector, formen part d'aquesta fase. D'un en conservem la planta sencera, però l'altre ha estat afectat pels rebaixos moderns. No podem atribuir-los un ús concret i han estat amortitzats farcint-los de deixalles.

D'aquest moment constatem sis enterraments. Trobem quatre tombes amb coberta de doble vessant, una de cista i una indeterminada. Les sepultures no presentaven ni aixovar ni material residual. Les restes òssies estaven força deteriorades, i en alguns casos detectàrem remocions d'enterraments anteriors.

CONSIDERACIONS FINALS

El jaciment de Mas Manolo ha mostrat una interessant visió de sis segles d'ocupació ininterrompuda en una àrea, la zona del Vallès, especialment afavorida per a l'ocupació humana.

Cal destacar que no es tracta d'un jaciment complet. Tan sols una part ha estat posada al descobert, i queden encara restes per excavar als terrenys adjacents, l'estudi dels quals aprofundiria el coneixement que ara en tenim.

Estem davant d'una explotació agrària molt forta destinada al comerç, sobretot durant els segles II i III dC, moment en què documentem els magatzems de *dolia*. La possible presència d'un forn d'àmfores vinàries ens presentaria ja una producció important al segle I dC.

En fases posteriors no podem determinar amb certesa l'activitat, malgrat que no sembla perdre el caràcter industrial. La presència de dipòsits diversos pavimentats amb *opus signinum* ens fa pensar en una nova estructuració en l'explotació de l'entorn.

D'altra banda, s'aprofita la bona qualitat de l'argila per produir terrissa. Hem documentat clarament forns de ceràmica de cuina i de taula i també d'elements constructius. Però la gran quantitat de fragments d'àmfora, alguns amb defectes de cuita, fa pensar en l'existència d'un forn al segle I destinat a la cocció d'aquest material.

Un tant per cent molt elevat (més del 60 %) del material recuperat són restes amfòriques. També hi ha un elevat nombre de fragments de parets de *dolia*, de material constructiu, i, en nombre menys important, de ceràmica comuna i d'importació. És per això que destaquem en el conjunt la presència de les imitacions de ceràmica africana que podem documentar com a pròpies del jaciment.

BIBLIOGRAFIA

- BALLART, J.; VILLANUEVA, J. (1984). *Resum de la història de Caldes de Montbui*. Ajuntament de Caldes de Montbui, 1984.
- CUOMO DI CARPIO, N. (1971-1972). *Proposta di classificazione delle fornaci per ceramica e laterizi nell'area italiana. Dalla Preistoria a tutta l'epoca romana*. Sibirium, 1971-1972.
- MAYER, M.; RODÀ, I. (1984). *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell, 1984.
- SALA, L. (1972). «Hallazgo arqueológico en la villa romana de Mas Manolo. Siglos I-II dC». *Setmanari Montbui 1396* [Caldes] (1972).